

Кубко Анастасія Юріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6421-5105>,

наукова співробітниця,

відділ бібліометрії та наукометрії,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

e-mail: anastasiya.kubko@gmail.com

Цифрове збереження об'єктів національної історико-культурної пам'яті України за допомогою ініціативи GLAM–Wiki

Досліджено ініціативу GLAM–Wiki як один із способів цифрового збереження об'єктів історико-культурної спадщини під час війни. Представлена історія виникнення ініціативи, визначені напрямки співробітництва Вікімедіа з культурними установами; дана загальна характеристика проєкту «Open GLAM in Ukraine-Training Program». Визначена необхідність співпраці українських GLAM-установ з Вікімедією задля цифрового збереження об'єктів національної спадщини.

Ключові слова: GLAM–Wiki, Open GLAM in Ukraine-Training Program, цифрове збереження об'єктів національної спадщини, російсько-українська війна.

Збереження об'єктів національної історико-культурної спадщини є однією з пріоритетних цілей бібліотек. Водночас в Україні тривалий період радянської окупації, що характеризувався заборонаю й/чи обмеженнями на опис та каталогізацію пам'яток, які могли б підтвердити українську культурну самобутність, та знищенням чи вилученням з фондів культурних та освітніх установ об'єктів релігійного або національно-визвольного характеру, а після відновлення незалежності – недофінансування галузі, значно погіршували як доступ суспільства до подібних об'єктів, так і їхнє опрацювання й зберігання. З

початком збройної агресії росії проти України (особливо з лютого 2024 р.) до вищезгаданих проблем додалися загроза фізичного знищення пам'яток чи їхнього викрадення.

Так, згідно даним Міністерства культури України, опублікованим на офіційному фейсбук-акаунті Міністерства 9 квітня 2026 року, наразі в Україні зруйновано та пошкоджено 1723 пам'ятки культурної спадщини та 2524 об'єкти культурної інфраструктури, зокрема – 872 бібліотеки. Серед пошкоджених об'єктів культурної спадщини 159 мають статус національного значення, 1403 – місцевого, 161 – щойно виявлені. Повністю зруйновано 45 пам'яток культурної спадщини. Через влучання ракети у відділ рідкісних книг бібліотеки Харківського університету ім. Каразіна знищено та пошкоджено понад 60 000 томів; дронна атака на архів Межівського архівного підрозділу Дніпропетровської області спричинила втрату 10 % колекції; з Херсонського художнього музею вивезено 10785 одиниць зберігання тощо.

Наразі зусилля держави спрямовані на два способи збереження об'єктів національної спадщини – фізичну евакуацію та впровадження цифрового збереження. Але функціонування процесу цифрового збереження ускладнене фінансово через недостатність коштів як на матеріальну складову (засоби оцифрування й зберігання), так і на хмарні сховища, які додатково забезпечують цифрові копії пам'яток.

Одним із варіантів рішень проблем з останньої з складових цифрового збереження національної спадщини є ініціатива GLAM–Wiki, що існує з кінця 2010-х. Термін GLAM (від «galleries, libraries, archives, museums», а також в україномовних джерелах – БоГеМА, «бібліотеки, галереї, музеї, архіви») виник в 90-х роках, коли представники згаданих установ вирішили, що в них є спільні цілі, що дозволяють виділити їх в загальний сектор – зокрема підтримка розвитку людських знань і збереження культурної спадщини людства. Проєкт Open GLAM (відкритий доступ до БоГеМа) було започатковано на початку 2010-х, коли фонд Open Knowledge отримав грант від Європейської Комісії для оцифрування рукописів для Europeana і в співпраці з Creative Commons та

Фондом Вікімедіа розробив інструментарій для завантаження цифрових копій об'єктів зберігання в Europeana. У 2018 році проєкт було відроджено, але через те, що Open Knowledge відмовився від участі, управління ним лягло на Creative Commons та Вікімедіа. Наслідком переформатування проєкта стала ініціатива GLAM–Wiki, що допомагає культурним установам ділитися об'єктами зі своїх колекцій через спільні проєкти за допомогою ресурсів Вікімедіа.

З початком російського повномасштабного вторгнення в Україну автори проєкту поставили собі ще одну задачу – цифрове збереження української національної спадщини, протидія російській дезінформаційній кампанії та відкриття України світові. Так народився ще один проєкт – Open GLAM in Ukraine, який втілюють Вікімедіа Швеція та Вікімедіа Україна за підтримки Шведського інституту та Державного архіву Швеції.

Суть проєкту полягає в використанні ресурсів Вікімедіа для зберігання й поширення цифрових копій об'єктів української історико-культурної спадщини, що наразі перебувають у фондах установ БоГеМА. Це надає українським установам можливість залучити світову аудиторію та зробити свої колекції більш видимими; убезпечити зберігання їхніх цифрових копій (так як сервери Вікімедіа знаходяться поза межами України); пов'язати об'єкти один з іншим, а також із відповідними об'єктами інших країн, використовуючи ресурси Вікімедіа; протидіяти російському культурному дезінформаційному впливу.

Поточний проєкт «Open GLAM in Ukraine-Training Program» є розвитком попередніх ініціатив. Він розрахований на два роки й зосереджений на навчання українських БоГеМА використанню ресурсів Вікімедіа. Проведення заплановане два етапи: в 2026 р. пройде навчання першої групи представників українських установ культурної спадщини, за результатами якого відбудеться коригування навчальної програми, після чого, в 2027 р. за відкоригованою програмою пройде навчання друга група. На момент написання тез НБУВ, яка є одним з партнерів «Open GLAM in Ukraine-Training Program» і чий представники вже пройшли перші пробні модулі, в рамках проєкту вже розмістила на Вікісховищі цифрові копії двох пам'яток культури України, що знаходяться в її

фондах, – фортепіанної сюїти українського композитора харківської школи Леоніда Лісовського «На виставці собак: Сім фотографій» та «Служебника і Требника» Петра Могили 1632 року. Також створено та завантажено на Вікіпедію статті, присвячені цим творам.

Окрім «Open GLAM in Ukraine-Training Program», учасники якого вже набрані, Вікімедіа на постійній основі пропонує й підтримує інші напрямки співпраці з бібліотеками, галереями, музеями і архівами, що можуть стосуватися:

- Оцифрування друкованих видань для представлення повного тексту у вільній бібліотеці Wikisource (Вікіджерела) або використання їхнього змісту для покращення статей.
- Оцифрування та надання у вільний доступ зображень для ілюстрації відповідних статей у Вікіпедії.
- Доповнення статей про видатних митців описами та зображеннями їхніх творів, а також створення окремих статей про ці твори.
- Оцифрування відео- та аудіоматеріалів чи додавання до Вікісховища файлів у цифровому форматі, що зображають події сучасного чи минулого, і можуть доповнити статті різної тематики.
- Оцифрування архівних матеріалів.

Станом на сьогодні, в Україні в рамках цієї співпраці було виконано, зокрема, оцифрування фонографічних воскових валиків академіка Філарета Колесси (спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації НАНУ, 2013 р.); проведені тематичний тиждень «Переяслав-Хмельницький: місто-музей» (спільно з НІЕЗ Переяслав, 2016 р.), Тиждень Відкритого доступу (спільно з КНУ ім. Т.Шевченка, 2017 р.); конкурс «Культурна спадщина та видатні постаті краю» для бібліотек (2018 р.); вікітренінги для працівників Науково-технічної бібліотеки Львівської політехніки в межах кампанії 1Lib1Ref та тренінги для працівників Національної бібліотеки ім. Ярослава Мудрого тощо. Щорічно відбувається захід під назвою «Вікімарафон», в якому на постійній основі приймають участь і представники GLAM-установ.

З огляду на все вищезазначене, вважається за доцільне рекомендувати ресурси Вікімедіа як один із засобів цифрового збереження національної історико-культурної спадщини під час війни.

Anastasiia Kubko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6421-5105>,

Research fellow,

Department of Bibliometrics and Scientometrics,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: anastasiya.kubko@gmail.com

Digital Protection of National Historical and Cultural Heritage Objects in Ukraine Using the GLAM-Wiki Initiative

The GLAM-Wiki initiative was explored as a means of digitally protecting historical and cultural heritage objects during the war. The history of the initiative is presented, areas of collaboration between Wikimedia and cultural institutions are identified, and a general description of the Open GLAM in Ukraine-Training Program project is provided. The need for collaboration between Ukrainian GLAM institutions and Wikimedia for the digital protection of national heritage objects is identified.

Keywords: GLAM-Wiki, Open GLAM in Ukraine-Training Program, digital protection of national heritage objects, Russian-Ukrainian War.